

Қайранов Е,* Орынғалиқызы А., М. Тохсанбаев

¹философия докторы (PhD), доцент, Т. Жургенов атындағы ҚазҰӨА-сы, Алматы қ.,
Қазақстан

²6M041300-«Кескіндеме» мамандығы 2-курс магистранты, Т. Жургенов атындағы
ҚазҰӨА-сы, Алматы қ., Қазақстан

³аға оқытушы, Т. Жургенов атындағы ҚазҰӨА-сы, Алматы қ., Қазақстан

СУРЕТШІ ЖҰМАҚЫН ҚАЙРАМБАЕВТЫҢ ТУЫНДЫЛАРЫНДАҒЫ ОТАН СҮЙГІШТІКТІҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Автор корреспондент: er.kb.oner@mail.ru

Аңдатпа: Мақалада Тәуелсіз Қазақстанның бейнелеу өнерінде белгілі станоктік кескіндеме саласының кәсіби суретшісі және абыройлы ұстаз Ж. Қайрамбаевтың шығармашылығы зерттеледі. Суретшінің бірнеше жанрлардағы кескіндемелік туындылар ішінен отан сүйгіштіктің рухани құндылықтарына жататын тарихи тұлғалар портреттері қарастырылады. Себебі, тәуелсіздіктің алғашқы жылдары бейнеленген тарихи тұлғалардың шынайы образдары елдің рухын көтеріп маңызды рөл атқарды. Және де, шығармашылық жолын қалай бастап, еліміздің бетке ұстар азаматтарының бірі ретінде қандай жетістіктерге жеткендігі, сонымен қатар, дарынды ұстаз ретінде де жас суретшілерге үлгі көрсетіп ел үшін қызмет ету жолында еңбектеніп бірлескен көрмелер ұйымдастырғандығы талқыланады.

Түйін сөздер: станоктік кескіндеме, бетбейне, бейнелеу өнері, шығармашылық туындылар, тарихи тұлғалар, отансүйгіштік құндылықтар, ұлттық рух

«Ізде - өз ісің, өз суретің ғана емес, ата-баба рухы, бүгінгі әулет тынысы,
келешек ұрпақ мұраты – бүкіл тарих таңбасы жатыр.»

Мұхтар Мағауин

Адамды адам, ұлтты ұлт ететін рухани байлықтың қайнар көзі – өнерде екені баршаға мәлім. Соның ішінде, бейнелеу өнерінің адамға берер рухани байлығы ұлан-ғайыр. Мысалға айтар болсақ, жастардың ұлттық рухының биік болуына, салт-дәстүрі мен Отанына деген махаббатын оятуына үлкен үлесі бар. Бейнелеу өнері арқылы туған жеріміздің табиғаты көрікті, тарихы терең екендігін көре аламыз. Өкінішке орай, заманауи жастардың көпшілігі тым еліктегіш болып бара жатқаны байқалады. Қай салада болмасын батыс елдерінің мәдениетіне қызығып, табынып кетіп жатқандары жиі кездеседі. Себебі, ұлттық рух пен болмыстың соншалықты жалаңаштануы болар. Сондықтан, мемлекет болашақ жастардың еліне деген отансүйгіштік сезімін оятуды кезек күттірмейтін басты мәселе ретінде қарауды талап етуде. Яғни, әлемдік жаһандандудың тұрғысынан қарайтын болсақ, егеменді елдің бейбітшілігі мен бірлігін сақтайтын жас ұрпақтың бойына жастайынан ата-бабаларымыз негізін салған ерлік рухты, отаншылдық сезімді сіңіру кезек күттірмейтін мәселелердің бірі болып отыр. Осы мәселеге байланысты, 2014 жылдан бастап қабылданған Қазақстан Республикасы мәдени саясатының тұжырымдамасында – 2 тарау. «Қазақстан Республикасында мәдениет саласын дамытудың жалпы пайымы», оның ішіндегі, «Ағымдағы ахуалды талдау» тақырыбындағы 2.1 тараушасына көңіл аударсақ: «Жастар мәдениетін, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдер шығармашылығын және көркемдік-эстетикалық білім беруді қолдау жүйесін дамытуға тиісінше көңіл бөлінбейді. Осы жағдай қоғамның, әсіресе жастардың шетелдік мәдени құндылықтар мен идеалдарына жаппай бағдарлануына себеп болды, бұл құндылықтар мен мәдени иммунитеттің орнықты шкаласын қалыптастыруға теріс әсер етеді» - деп «Саланың түйінді проблемалары» белгіленіп көрсетілген [1].

Бүгінгі дүниежүзілік интеграция дәуірінде мемлекетіміздің өзекті мәселелердің бірі болып 2017 жылдан бері жүзеге асырылып жатқан «Рухани жаңғыру - болашаққа бағдар» тақырыбындағы бағдарламалық мақаланы талқылап қарасақ, тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың «Ұлттық бірегейлікті сақтау» деп аталатын үшінші бағытында келесі жолдаулар көрсетілген: «Ұлттық салт-дәстүріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуы тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтың ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні - бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана» [2]. Яғни, елдің болашағы мәдениет пен тарихтың сақталуына тікелей байланысты. Бұл дегеніміз Тәуелсіздікке қол жеткізген Қазақстанның алдында тұрған ең басты міндеттерінің бірі - халықтық өнерді сақтап қалу. Дәл осы еліміз егемендігін алып, тәуелсіздікке қол жеткізген тұста сақталған өнерді кескіндемеші Жұмақын Қайрамбаев тарихи тұлғаларды терең зерттеп сомдаған туындыларымен қайта жаңғыртты. Оның шығармашылық туындылары қазақ халқы мен өркениетіне берер тәрбиесі мен ұлттық рухын демеп, патриоттық сезімін оятатын тылсым күшке ие болды деуге болады, себебі, осы тәуелсіздікке қол жеткізген уақыттың алғашқы жылдарында бейнеленген тарихи тұлғалардың шынайы образдары елдің рухын көтеруге маңызды рөл атқарды. Ол өз кенептерінде тарихи тұлғалар бейнесін қайта жандандырумен айналысып, тәуелсіздік алған жылдары оған деген сұранысты айқын сезінген суретші.

Былтыр ғана, 2018 жылы жарияланған Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.А. Назарбаевтың «Ұлы даланың 7 қыры» бағдарламалық мақаласындағы - «Ұлы даланың ұлы есімдері» деп аталатын жеті қырдың екіншісінде мынадай міндеттер қойылғандығы белгілі: «Ұлы дала Әл-Фараби мен Ясауи, Күлтегін мен Бейбарыс, Әз-Тәуке мен Абылай, Кенесары мен Абай және басқа да көптеген ұлы тұлғалар шоғырын дүниеге әкелді.

Сондықтан, біз біріншіден, атақты тарихи тұлғаларымыз бен олардың жетістіктерінің құрметіне ашық аспан астында ескерткіш-мүсіндер қойылатын «Ұлы даланың ұлы есімдері» атты оқу-ағарту энциклопедиялық саябағын ашуымыз керек. Екіншіден, мақсатты мемлекеттік тапсырыс ұйымдастыру арқылы қазіргі әдебиеттегі, музыка мен театр саласындағы және бейнелеу өнеріндегі ұлы ойшылдар, ақындар және ел билеген тұлғалар бейнесінің маңызды галереясын жасауды қолға алу қажет» - делінген [3].

Осы тұрғыда, Қазақстанның белгілі өнертанушылары Р. А. Ерғалиева, Х. Х. Труспекова және Д. С. Шарипованың бірлескен «Қазақстан бейнелеу өнерінің шеберлері» ғылыми мақалалар жинағында көрсеткен Ж. Қайрамбаев шығармашылығының отандық мәдениетте алатын орны жәйлі көзқарастарына назар аударсақ: «Жұмақын Қайрамбаев шығармашылығының өзіндік мәнері ХХ ғасырдың 80-90 жылдары қалыптасқан болатын. Ол бүгінгі Қазақстан кескіндемесіндегі жаңа реализмнің белді әрі беделді өкілдерінің бірі, қазақ қауымына белгілі тұлға. Ж. Қайрамбаев шығармашылығының алғашқы сатысында өзін портрет жанрында сынады. Суретші қылқаламынан туындаған алғашқы портреттер галереясы қазақтың беделді тұлғаларын сомдауға бағытталды» [4].

Ж. Қайрамбаевтың шығармашылығында портрет жанры маңызды орында болды десе де болады. Кез келген өнерде бір адамды бейнелеу үшін оның сырт келбетін, түр түсін ғана емес оның психологиясын, қоғамдағы орнын көрсету қажет. Ж. Қайрамбаев портрет жанрын ең қарапайым әрі ең күрделі деп есептейді. Оның шығармашылығындағы негізгі туындылары қазақ халқының ұлы тарихи тұлғаларына арналған. Осы тұрғыдан қарағанда, тағыда «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласындағы – «ІІ. Тарихи сананы жаңғырту» тарауының «2. Ұлы даланың ұлы есімдері» тараушасында - бейнелеу өнеріндегі ұлы ойшылдар, ақындар және ел билеген тұлғалар бейнесінің маңызды галереясын жасауды қолға алу қажет, - деп қойылған мақсаттарға сәйкес Ж. Қайрамбаевтың еңбектерін насихаттау өзекті деп санаймыз. Сол арқылы да ұлт қаһармандарының өмірі мен қызметі жөнінде тек еліміздегілер ғана емес, сондай-ақ шет елдегілер де білетін болады деп сенеміз.

Және де, жоғарыда атап кеткен «Болашаққа бағдар - рухани жаңғыру» мақаласының шеңберінде жүзеге асырылып жатқан «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасы бойынша келесі міндеттер қойылғаны да бар: «Шын мәнінде, Тәуелсіздік дәуірінде өзінің еңбегімен, білімімен, өнерімен озып шыққан қаншама замандастарымыз бар. Олардың жүріп өткен жолдары – кез келген статистикадан артық көрсеткіш. Бұл жоба үш мәселені шешуге бағытталғаны жөн: 1. Ақылымен, қолымен, дарынымен заманауи Қазақстанды жасап жатқан нақты адамдарды қоғамға таныту. 2. Оларға ақпараттық қолдау жасап, танымал етудің жаңа мультимедиалық алаңын қалыптастыру. 3. «100 жаңа есім» жобасының өңірлік нұсқасын жасау. Ел-жұрт ұлтымыздың алтын қорына енетін тұлғаларды білуге тиіс» [2].

Осы жобаның шешуге бағытталған 3 мәселесіне сәйкес, мақаланың негізгі кейіпкері Ж. Қайрамбаевты дарынды тұлға ретінде заманауи ұлттық бейнелеу өнерінің алтын қорына еруге лайықты екендігін анықтау үшін Тәуелсіздік кезеңдегі шығармаларына арнайы талдау жасалу керек деп санадық. Сонымен, мақаланың тақырыбы бойынша - суретші Жұмақын Қайрамбаевтың туындыларындағы отан сүйгіштіктің рухани құндылықтары төменде талданатын шығармашылық жолындағы негізгі жетістіктерімен көрінбек, және де елдің мәдениеті мен өнерінің дамуына қосқан үлесі анықталмақ. Әрине, суретші шығармашылығын бірнеше жанрларда, соның ішінде, натюрморттік, портреттік, пейзаждық, романтизм, тұрмыстық, ұлттық тарих сияқты бағыттарда дамытып көптеген құнды кескіндемелік туындылар жасады. Десекте, біз мақаланың мазмұнын тақырыбына сәйкес тек портреттік жанрдағы еңбектерімен ашпақпыз.

Суретші Ж. Қайрамбаев қазақ тарихының ұлы адамдарын зерттеуге қызығушылық танытып, бет-бейнесін сомдаған туындыларында әр тұлғаның жан дүниесіне үңіліп, олардан терең мән іздейді. Бет-бейнелік туындыларында түр-түсін ғана емес, оның психологиясын, қоғамдағы орнын, образдың сипатын табуға зер салады. Әрбір тарихи тұлғаның портреті өзіндік психологиясына тән орындалып, композициялық шешімі мен бояулардың түстік шешімдерінің ұқсас еместігі тарихи рух беретіндей. Сөйтіп, Тәуелсіздік кезеңде Ж. Қайрамбаевтың елге белгілі болған портреттік туындылары дүниеге келеді. Атап айтсақ, 1991 ж. - әскери қолбасшы-батыр «Райымбек» (сурет № 1), 1992 ж. - қара сөздің атасы, ақын «Абай» (сурет № 2), 1993 ж. - қазақ хандығының бірлігін паш еткен «Абылай хан» (сурет № 3), 1996 ж. - халық поэзиясының ақыны «Жамбыл» (сурет № 4), 1998 ж. - күйші-композитор «Құрманғазы» (сурет № 5), 2002 ж. - ұлт-азаттық қозғалысының көсемі, қазақ халқының соңғы ханы «Кенесары» (сурет № 6), 2002 ж. - қазақтың бірінші ойшыл ғалым-жазушысы «Қадырғали Жалаири» (сурет № 7), 2003 ж. - отаршылдыққа қарсы көтерілістің жыршысы, әйгілі өткір ақын-күйші «Махамбет» (сурет № 8), 2003 ж. - түркі халықтарының философ ақыны «Яссауи» (сурет № 9), 2012 ж. - заманауи лирик ақын «Мұқағали Мақатаев» (сурет № 10), және т.б. көптеген портреттік образдар жасайды.

Тәуелсіз Қазақстанның бейнелеу өнерінде өте танымал болып келетін станоктік кескіндеме саласының кәсіби әрі заманауи суретшісі, қылқалам шебері, абыройлы ұстаз Ж. Қайрамбаевтың шығармашылығын зерттеу деңгейіне келер болсақ, арнайы ғылыми зерттеулер, соның ішінде диссертациялар немесе күрделі ғылыми еңбектер кітапханалардан кездесе қоймағанменде, төмендегідей мақалар әр түрлі газет, журнал және интернет жүйесінде баршылық. Соның ішінде, мысалы, отандық өнертанушылардың: Р.А. Ерғалиева, Х.Х. Труспекова, Д.С. Шарипова «Мастера изобразительного искусства Казахстана», Қ.С. Оразқұлова «Қиял әлеміне саяхат», Н. Митчинова «Он писал пассионария. К 300-летию Абылайхана», Б. Ади «Бейнелеу өнеріндегі дәстүрлі бағыт», М. Қалиұлы «Жарық пен көлеңкенің үйлесімі», З. Ыдырыс «Бояулар нұры» және «Қылқалам шеберінің дара жолы» сияқты бірнеше зерттеулері бар. Сонымен қатар, әріптес суретшілерден: Ж. Кәкенұлының «Телқоңыр», «Жұмақын жазған Абылай», «Пайым мен Парасат» мақалалары, Қ. Ахметжановтың «Жарасым мен қарсылық сыры» және Б. Өмірбековтың «Қылқалам шеберінің дара жолы» мақалалары кездеседі.

Шәкірттерінде де суретші еңбегіне қызықты мақалаларын арнаған: Б.Әсемқұл «Рембрандттың әйгілі «Даная» атты туындысын қайта тірілткен қазақ суретшісін білесіз бе?», Ә. Оразхан «Жұмақын Қайрамбаевтың бояу дүниесі», Даубай Ұ. «Тарихи суреттерге арналған суретші Ж. Қайрамбаевтың шығармалары» секілді т.б. ізденістерді айта беруге болады. Әрине, суретшінің ерекшелігі көптеген журналист тілшілердің назарында болып жазылған сұхбаттары жарияланған, оның ішінде біз білетіміз: И.Н. Кенжалиев «Бізге Махамбеттің ісі керек өзі керек», Р. Сейілхан «Қазақ халқы өнерден кенде қалып көрген жоқ - Жұмақын Қайрамбаев», Н. Сәрсек «Шетелдіктерді кубизм немесе сюрреализммен таңғалдыра алмайсың».

Ал, кәсіби жазушылардан жеке өмірбаянын зерттеген: Ж. Қайранбай «Өнермен өрілген өмір» және Н. Манаш «Жұмақын Қайрамбаевтың көркемдік әлемі» еңбектерін атай аламыз. Жалпы, Ж. Қайрамбаевтың туындылары көптеген басылымдардан жарық көрген, атап айтсақ: 1) Жұмақын Қайрамбаев. Альбом – Алматы: «Өнер» баспасы, 2008 ж.; 2) «Мастера изобразительного искусства Казахстана» 4-ші шығарылым, 2009 ж.; 3) Қазақстан бейнелеу өнері. XX ғасыр - Изобразительное искусство Казахстана.

XX век- Fine arts of Kazakhstan. XX century – Алматы, 2001 ж.; 4) Жұмақын Қайрамбаев, Вернисаж: Астана. Президент мәдениет орталығы, каталог, 2002 ж.; 5) Қазақстан кескіндемесі. Живопись Казахстана. Painting of Kazakhstan. Фотоальбом, I-том, Алматы: Тау-Қайнар 2016 ж.; 6) Үшқоңыр: Фотоальбом, Алматы: Тау-Қайнар 2017 ж.; 7) Қазақстан бейнелеу өнері. Кескіндеме/Живопись/ Painting, каталог, Алматы: Ә. Қастеев атындағы Мемлекеттік өнер музейі, 2017 ж., I том.

Және де, ел арасында танымалдылығының арқасында көптеген телеарналарға түсіп сұхбат берген, соның ішінде: «Қазақстан ұлттық» арнасы, сұхбат - Ж. Қайрамбаев, 06.10.2013 ж., интернет сілтемесі - <http://www.kaztrk.kz> <http://kaztrk.kz/>, «Білім және Мәдениет» арнасы, “Қылқалам” сұхбат- Ж.Қайрамбаев, 20.02.2014 ж. - <https://www.youtube.com/watch?v=Fe50QAt--sw>, «Қазақстан ұлттық» арнасы, «Таңшолпан» бағдарламасы, сұхбат- Ж.Қайрамбаев, 15.01.2014 ж. - <http://tankaz.kz>.

Жалпы, өмір жолын қалай бастап, еліміздің бетке ұстар азаматтарының бірі ретінде қандай жетістіктерге жетті деген мәселеге қысқаша тоқтала кеткен жөн. 1953 жылдың 8-ші наурыз күні Қытай Халық Республикасының Құлжа өңірінде дүниеге келген қазақ ұлтының заманауи танымал суретшісі Қайрамбаев Жұмақын Қожақынұлы орта мектептен кейін 1975 жылы Н.В.Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесінде алғашқы суретші білімін алып шығады. Кейін, Ресейге оқуға жолдама алған соң, Санкт-Петербург қаласындағы И.Е. Репин атындағы Мемлекеттік академиялық көркемсурет институтына «Кескіндеме» мамандығы бойынша түсіп, 1981 жылы сәтті аяқтап шыққан. Елге оралған соң, сол 1981 жылдан бастап шығармашылықпен қатар оқытушылық қызметті де атқарып келеді. 30 жылдан бері ұстаздық қызмет жасап, бүгінгі күні Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры болып келеді. 1985 жылдан бері ҚР Суретшілер одағының мүшесі, 2006 жылы «Ерен еңбегі үшін» медалінің иегері, 2008 жылы «ҚР білім беру ісінің үздігі». 2011 жылы ҚР Тәуелсіздігінің 20-жылдығына арналған көркемсуреттік туындылар конкурсының бірінші сыйлығы иегері. 2013 жылы «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атағын алды. 2014 жылы Ә. Қастеевтің 110-жылдығына арналған көркемсуреттік туындылар конкурсының алтын медаль иегері болды.

Бейнелеу өнерде Ж. Қайрамбаевтың өзінен бұрынғы суреткерлердің жолын қайталамай, өзінше із қалдыруы ізденімпаздық пен еңбекқорлықтың белгісі. Ж. Қайрамбаевтың қылқаламынан шыққан туындылар қазіргі таңда Ә.Қастеев атындағы ҚР Мемлекеттік өнер мұражайында, Ресейдің, Австрияның, Германияның, Бельгияның, Италияның, Венгрияның, АҚШ-тың, Жапонияның және Түркияның мұражайлары мен галереяларында және жеке өнер туындыларын жинаушылардың қорларында сақтаулы. Аса жоғары маңызға ие болған жеті туындысы ҚР Президентінің резиденциясына қойылған [4, 29].

Суретші өзінің жеке шығармашылық көрмелерін өнер сүйер қауымға арнап 2002 жылы өткізген, соның ішінде, қазіргі Нұр-Сұлтан қаласында Президенттік мәдениет Орталығында өткізсе, Алматы қаласында Ә. Қастеев атындағы Мемлекеттік өнер музейінде өткізген. Оның көптеген кескіндемелік туындылары халық ілтипатына ие болып, Қазақстанның негізгі мәдени мекемелерінде ұлттық мұра болып сақтаулы тұр. Атап айтсақ, Ә. Қастеев атындағы Мемлекеттік өнер музейінде – 6 жұмысы, республиканың облыстық музейлерінде – 35 жұмыс, Алматы қаласындағы ҚР Президенті Резиденциясында – 6 жұмысы, Нұр-Сұлтан қаласының Президенттік мәдениет Орталығында – 4 жұмыс, ҚР Президенті Резиденциясы Ақордада – 4 жұмыс, Тәуелсіздік сарайында – 1 жұмыс, және ҚР Тұңғыш Президентінің музейінде – 8 жұмысы бар [5].

Жұмақын Қайрамбаев - шығармашылығы Қазақстан бейнелеу өнерінде өзіндік қолтаңбасымен қалыптасқан жоғары кәсіби деңгейдегі майталман кескіндемеші. Оның шығармашылық туындыларында қазақылыққа тән философиялық мағынасы бар композициялар, қазақ елінің тарихи тұлға-батырларының образдары мен қазақ елінің кең алқапты пейзаждарына сан түрлі бояуларды үндестіре отырып жаңа дем бергендей. Туындыларына көз жүгіртсек, қазақстандық бейнелеу өнеріне жаңаша кескіндемені жазу үлгісін енгізгендей. Себебі, дәл қазірде осы Ж. Қайрамбаевқа еліктеп, оның жазу мәнерін өз туындыларына қайталап жатқан жас суретшілер жетерлік, оны олардың өздері философиялық жұмбаққа толы деп мойындайды.

Қазақ халқының әрқашанда ата-бабалар рухына арнап ас беру дәстүрі қасиетті болғандығы мемлекеттің тәуелсіздік жылдарында ерекше айқындалды. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылып, жоғала жаздаған мыңдаған ұлттық дүние қалпына келтіріліп, есімдері өшпесе де еңбектері ұмытыла бастаған қаншама тарихи тұлғалар қайта жаңғыртылды, ескерткіштері тұрғызылды. Батыр бабалар рухына ұрпақтары ас беріп, бүгінге дейін тағзым жасап келеді. Соның бірі, мысалы, міне биыл 2019 жылдың 19 сәуірінде қазақ батыры Сіргелі Жабай батырдың туғанына 290 жыл толуына тағзым ретінде «Ұлы даланың батырлары - ақ тулы Сіргелі Жабай батыр» тақырыбында халықаралық ғылыми конференциясы М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінде өткізіліп, 20 сәуірде туылған өлкесі - Сарыағаш ауданы, Әлімтау елді мекенінде батырдың рухына арналған ас беріледі.

Тілші Н. Әлімбаевтың мақаласында: «Әр қазақтың арғы тегін сұрасаң, бір батыр шығады. Бірақ, қазақ тарихында батырлығымен, айтқаны айдай келетін әулиелігімен дараланған Сіргелі Жабай батырдың жөні бөлек. Жабай батырдың есімі жыр-дастандар мен көркем шығармаларда жиі кездеседі. Жабай батыр Абылай ханның оң тізесінен орын алған, таңдаулы батырларының бірі болған. Тіпті, Абылайдың ақ туы Жабайға берілгені жөнінде де аңыз бар. Ал, аңыз ақиқаттан шығады» - деген тарихи деректер келтіреді [6].

Енді осы Абылай ханның бейнеленген тарихи тұлғалық образы суретші Ж. Қайрамбаевтың шығармашылығында портреттік жанрдағы көптеген еңбектерінің ішінен ерекше орын алады. Ж. Қайрамбаевтың мықты ұстаздылығымен тарихи жанр шебері болып қалыптасқан Қазақстанның белгілі заманауи суретшісі Т. Тілеужановтың айтуынша: «Жұмақын Қайрамбаев – Абылайханның образын жасап шығарған ұлы суретші, себебі, бүгінгі заманауи суретшілердің барлығы сол портреттік туындыға қарап салады. Мен де Абылайханды сомдағанда халықтың санасына сіңіп қалған осы образды пайдаландым», - дейді суретші [7].

1993 жылы салынған Абылай ханның алғашқы портреттік туынды жайлы қызықты архивтік деректі суретшінің туған бауыры кәсіби жазушы Ж. Қайранбай өзінің 2017 жылы жариялаған «Өнермен өрілген өмір» кітабында нақты келтіреді: «Республика үкіметі Мәдениет министрлігі арқылы Абылай ханның нақты бейнесі мынау дейтін және соны түбелікті тұрақтандыруды мақсат еткен толыққанды портретін жасап шығуды қолға алып, конкурс жариялаған болатын. Портретті әркім өз болжамымен сала берсін демей, бұл додаға қатысам деген суретшілерге Абылайдың бұрынғы кезде ақ-қара түспен салынған портреттік нұсқасын ұсынған. Бұл нұсқа Отан соғысы жылдары Германияда Мәжит Айтбаев деген кісі салып шығып, сонда Алаш көсемдерінің бірі Мұстафа Шоқай басқарған «Жас Түркістан» басылымында жарық көрген. Қазақстанда 1972 жылдан шыға бастаған алғашқы энциклопедия - көп томдық, «Қазақ совет энциклопедиясында» Абылай хан жазылған жерге осы портрет берілген. Суретші өз портретінде ханның бейнесін бастапқы нұсқадан алыстатпай бейнелеген. Ж. Қайрамбаевтың портреті алғашқы ақ қара нұсқадан ерекшелігі, ол портретті бейнелеу барысында түрлі түсті бояқтарға кеңінен орын берген. Оған қоса көркемдік сапасын да жетілдіре бейнелеген.

Дәл осы портрет кеңес мүшесінің көңілінен шығып, конкурстың жүлдегері болды. Абылай ханның хан ретіндегі образы осы болсын деп шешіп, Ж. Қайрамбаевтың портреті «Өнер» баспасынан плакат болып басылып, жан жаққа қарқынды таралып кетті [8, 73].

Сөйтіп, 1993 жылы Алматы қаласындағы «Өнер» басылымы арқылы жарияланған конкурсында беделді комиссия мүшелері болып келетін сол кездегі атақты суретшілер, тарихшылар, белгілі мемлекет қайраткерлері Ж. Қайрамбаевтың жұмысына I орынды берген соң, Абылайханның образын бейнелеген осы плакаты миллиондаған тиражбен бүкіл Қазақстанға таралған екен. Оның біреуі Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың кабинетінен орын тапқан. Абылай ханның дәл осы суретші сомдаған образы өскелең ұрпақтың жадында монументалды, сом әрі асқақ бейнесімен сақталады дейді көпшілік қауым.

Белгілеп кету керек, осы 1993 жылы шыққан Абылай ханның шынайы образы ұлттық рухты көтеретін мықты құрал ретінде көптеген сұранысқа ие болғандықтан, мемлекет басшысы сол егемендіктің алғашқы қиын жылдары отандық суретшілерді қолдауға бел буып, тарихи плакаттың авторымен арнайы кездескен екен. Суретші Ж. Қайрамбаевтың еске түсіруінше, тар шеберханада үш суретші болып еңбек ету барысында, Қазақстан Президенті шығармашылықтарымен танысып, республиканың тәуелсіздігі қалыптасуындағы тарихи тұлғалардың рөлі жөнінде айтқан сөздері, осындай кескіндемелік туындылардың патриоттылық пен руханилықты тәрбиелеудегі маңыздылығы туралы бөліскен ойлары олардың болашақта көбірек қызығушылықпен жұмыс жасауға септігін тигізген екен.

Бұдан өзге Ж. Қайрамбаев шығармашылығында Абылай ханның портреттік образын сомдаудағы тағы да бірнеше ізденістегі туындылары бар. 2001 ж. орындалған «Ат үстіндегі адам» кескіндемелік туындысы (сурет № 11) халық арасында Абылай хан ретінде бірден қабылданып кеткен. Екі жылдан соң, 2003 жылы Борабай табиғаты көрінісінде орналасқан салтанатты ақ киімдегі Абылай ханның кеудесімен бірге салынған бетбейнесінің басқа жобасын (сурет № 12) көрермендерге тамашалауға ұсынады. Және де, 2011 жылы мемлекеттік тапсырыспен Нұр-Сұлтан қаласындағы Тәуелсіздік сарайына орындаған Ж. Қайрамбаевтың «Абылайды хан көтеру» монументалды панносында әйгілі қазақ ханының бетбейнесі өзіндік жалғасын тауып, дара көркемдік шешімге ие болады (сурет № 13). Көлемі 2,5x5 метр болатын кенепте суретші «Абылай ханның» 1771 жылы Түркістан қаласында үш жүздің ханы сайланған сәтін барынша сән-салтанатымен бейнелейді. Қардай аппақ ақбоз ат үстіне шеру құрып келе жатқан хан бейнесі бүкіл қазақ халқының рухани жебеуші іспеттес.

«Отансүйгіштік рух – тәуелсіз еліміздің әлемдік өркениет көшіне қосылып, дүниежүзілік қауымдастықтан лайықты орнын алуына мүмкіндік беретін бірден-бір күш. Осы жерде жас ұрпақ ең басты отбасында асқақ отансүйгіштік сезімге тәрбиеленуі тиіс. Ұлы Абай: «Бала мінез үш алуан адамнан жұғады: біріншісі - ата – анасынан, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – құрбысынан» - деген екен [9]. Осы жерде, белгілеп кету керек, бүкіл өмірін өнерге арнаған суретші шығармашылығын ұстаздықпен де - Т. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА-сында дәріс беріп кеңінен табыстыра білді. Мысалы, 2003 жылы Ж. Қайрамбаев өзінің 50-жылдық мерейтойына орай ұйымдастырған «Іздер-І» шәкірттер тобында (сурет № 14) бүгінгі белгілі заманауи суретшілер болғанын атап кетуге болады. Олар: Д. Касымов, Т. Тлеужанов, Ө. Жұбаниязов, О. Жаңбыршиев, М. Сүлейменов, Е. Хамиров, Е. Қожабаев, М. Нұрғожин, Д. Қайрамбаева. Ұстазбен бірге алғашқы бірлескен шығармашылық екі көрмесі

Алматы қаласында Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы мен ҚР мемлекеттік Ө. Қастеев атындағы өнер музейінде өткен соң, көпшіліктің қалауымен сол жылы Астана қаласындағы Президент музейінде де үшінші рет өтіп, жалпы республикалық деңгейдегі қоғамдық іс-шара болып отандық мәдениеттің дамуына елеулі септігін тигізді. Кейін, он жылдан соң, суретшінің 60-жылдық мерейтойына арнап 2013 жылы жас буын шәкірттерінен құралған «Іздер-ІІ» тобы ұстазымен бірлескен көрмесін Ө. Қастеев атындағы өнер музейінде жасап, көрермендерге ерекше әсер қалдырған болатын (сурет № 15). Жаңа топта: Қ. Үмбетова, Қ. Омархан, О. Қабөке, Б. Әсемқұл, Ұ. Даубай, А. Нұрғожаев және тағы басқа жас қылқалам иелері тәрбиеленіп, шығармашылыққа қанат қақты. Биыл енді міне, Нұр-Сұлтан қаласындағы Тәуелсіздік сарайында 2019 жылдың 20 наурызында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н. А. Назарбаевтың жариялаған жастар Жылына орай «Іздер-ІІІ» кезекті тобы ұстазымен бірлескен шығармашылық көрмесін ашты (сурет № 16). Оған заманауи жас суретшілердің белсенділері – О. Қабөке, А. Нұрғожаев, Б. Сейсенханұлы, Д. Үсенбаев және Ө. Жүргенов қатысты.

Осылай, суретші өзінің шәкірттерімен бірге «Іздер-I», «Іздер-II» және «Іздер-III» топтарын жинау арқылы шығармашылық көрмелер ұйымдастырып, оларды шабыттандырды, күш қуат беріп өлшеусіз үлгі көрсетті. Олардың басым көпшілігі бүгінгі күні өзіндік қолтаңбасы қалыптасқан белгілі кәсіби суретшілер болып еңбектенуде. Жұмақын Қожақынұлының шәкірттері бүгінгі күні Қазақстан кескіндемесінің тарихына өзіндік үлестерін қосып, расында да шынайы іздерін қалдырып жатыр. Ж. Қайрамбаевтың кескіндемелік өнерінен сусындаған олардың әрқайсысының үні өзінше шығып, басқан іздері бір-біріне мүлде ұқсамайды. Сондықтан болар, ұлттық бейнелеу өнер шебері өзінің шәкірт суретшілерін әркез мақтан тұтып жүреді.

Ә. О. Қамақ өз мақаласында: «Тарих тұңғығынан Қазақстанның мәдени қазыналарын тауып, бүгінгі ұрпақтың ол байлықты сақтауына, танып білуіне, рухани-мәдениет саласындағы білімін дамытуға ұсынған еліміздің ғұлама ғалымдарының қажырлы еңбектері – жастардың патриоттық тәрбиесінің асыл арналары. Есік қаласынан табылған «Алтын адам» ескерткішінен бастап, Орхон-Енисей тас жазулары, кең байтақ жеріміздің әр аймағынан табылып жатқан ежелгі мәдениет жәдігерлері, көне сәулеттік ескерткіштер, халық шеберлерінің қолөнер туындыларының үлгілері – осының бәрі Қазақстан мәдениетінің қазынасын байыта түсті әрі бүгінгі ұрпақтың рухани білім көзіне айналды» - деп пайымдайды [10]. Осыған қоса біздің ерекше белгілеп айтқызымыз келетіні - Қазақстанның мемлекеттік музейлерінде, жеке галерейлерде, мемлекеттік мекемелерде, отандық немесе шетелдік коллекция жиюшыларда сақталудағы Ж. Қайрамбаев сияқты көптеген жоғары кәсіби суретшілердің туындылары (әсіресе, егер ол тарихи жанрдағы туынды болса) ұлттық рухани құндылығымен бағалануы қажет.

Ж. Қ. Қайрамбаевтың XX ғасыр соңындағы ұлттық тарихи туындыларының ерекшелігі кәсіби суретші ретінде қалыптасуға, өзінің қайталанбас қолтаңбасын шыңдауға үлкен септігін тигізді. Сөйтіп, Тәуелсіздік кезеңдегі белгілі кескіндеме туындылары дүниеге келіп, суретші Қазақстанның көрнекті өнер өкілі ретінде қалыптасып шығуға ықпал болды. Қазіргі кезде Ж. Қайрамбаевты заманауи Қазақстандағы классикалық академизм дәстүрі бойынша еңбектеніп жүрген станоктік кескіндеме саласындағы қайраткер суретші деп біледі. Және де, ол дәстүрлі өнер мұраларын бүгінгі кескіндеменің мүмкіндіктерімен қатар меңгерген шебер. Бір ерекшелігі, кескіндеме әлемінде заманауи бетбұрыстар болса да, суретші өз шығармашылығында реализм бағытынан қол үзбей, қазақылыққа тән нақышты жоғалтпай, қайта соны заманауилықпен «Ататек» (сурет № 17) сияқты көптеген отан сүйгіштік рухани құндылығы бар туындыларында үйлестіре білді.

Қорытынды ретінде айтарымыз, Ж. Қайрамбаев тәуілсіздіктің жылдарындағы Қазақстан кескіндемесіндегі тарихи жанрға ностальгиялық-романтикалық сарынды әкелуімен ерекшеленді. Ұлт құндылығы мен рухани қазынаны қайта қалпына келтіру, жандандыру мақсатында жазылған портреттер галереясы отандық бейнелеу өнеріне өлшеусіз үлес қосты. Тарихтан халқымыздың еркіндігі мен елдігіне зор үлес қосқан ата-бабалардың бейнесін тәуелсіздік идеясы тұрғысында қайта қарастырған суретшілердің бірі ретінде еңбегі ұшаң-теңіз. Бұл, қазақ халқының ең үлкен тарихи құндылығы болып келетін - Отан сүйгіштіктің, ұлттық патриотизм деген қасиеттің белгісі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы мәдени саясатының тұжырымдамасы, ҚР Президентінің 04.11.2014 жылғы № 939 Жарлығы, Астана қ., ҚР Әділет Министрлігі;
2. Н. Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru> ;
3. Н. Назарбаев: Ұлы даланың жеті қыры. 21.11.2018 ж. <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-zheti-qyry> ;
4. Ергалиева Р., Труспекова Х., Шарипова Д. Мастера изобразительного искусства Казахстана. Жұмақын Қайрамбаев: сб. науч. ст., 4 выпуск // МОН РК, Ком. науки, ИЛИ им. М.О. Ауэзова. - Алматы : Жибек Жолы, 2009. - 198 с.;

5. Қайрамбаев Жұмақын. «Кескіндеме, мүсін және дизайн» [http://www.kaznai.kz/kz/departments/jivopis skulptura i dizaynn/head25/](http://www.kaznai.kz/kz/departments/jivopis_skulptura_i_dizaynn/head25/) ;
6. Әлімбаев Н. «Сіргелі Жабай батыр» ғылыми-танымдық зерттеулер жинағы жарық көрді. 12.03.2019. http://shymkenttv.kz/kz/news/society_public/cirgeli-zhabai-batyr-gylymi-tanymdyk-zertteuler-zhinagy-zharyk-kordi ;
7. Азаров А. «Ұлы дала жаңғырығы» көрмесіндегі тарих бейнесі. 05.07.2015. https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_almaty_great_steppe_echo_exhibition_of_paintings/27110870.html ;
8. Қайранбай Ж. Өнермен өрілген өмір. - Алматы: Атамұра, 2017 ж. ;
9. Әдиет Қ. Ұлттық құндылықтар негізінде отаншылдыққа тәрбиелеу. 09.06.2017. <https://e-history.kz/kz/publications/view/3271>;
10. Қамақ Ә.О. Этномәдениет құндылықтары – отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыру құралы <http://melimde.com/etnomedeniet-ndilitari--otansigishtik-asietterdi-aliptastiru-r.html> ;
11. Жұмақын Қайрамбаев. Альбом – Алматы: Өнер, 2008 ж., 160 б.

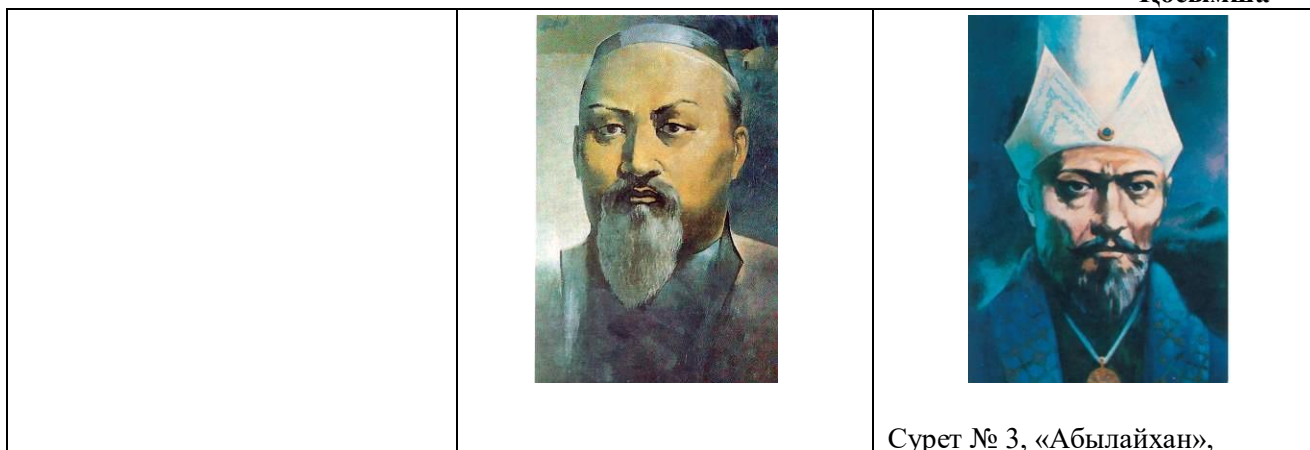
Аннотация: В статье исследуется творчество известного в изобразительном искусстве Казахстана профессионального художника и авторитетного педагога в сфере станковой живописи Ж. Кайрамбаева. Из живописных произведений нескольких жанров художника рассматриваются портреты исторических личностей, относящиеся к духовным ценностям патриотизма. Потому что, правдивые образы исторических личностей, изображенные в первые годы независимости, сыграли важную роль в поднятии духа страны. Далее, обсуждаются основные моменты жизни художника - это становление творческого пути, важные достижения как одного из передовых граждан страны, а также, анализируются организованные талантливым преподавателем совместные выставки с молодыми художниками, показывающий пример любви к родной страны.

Ключевые слова: станковая живопись, портрет, изобразительное искусство, творческие произведения, исторические личности, патриотические ценности, национальный дух.

Abstract: The article explores the work of a professional artist and authoritative teacher in the field of easel painting J. Kairambaev, famous in the visual arts of Kazakhstan. From the paintings of several genres of the artist considered portraits of historical figures relating to the spiritual values of patriotism. Because, the truthful images of historical figures depicted in the early years of independence played an important role in raising the spirit of the country. Further, the main points of the artist's life are discussed - this is the development of a creative path, important achievements as one of the leading citizens of the country, and also joint exhibitions with young artists organized by a talented teacher, showing an example of love for his native country.

Key words: easel painting, portrait, visual arts, creative works, historical personality, patriotic values, national spirit.

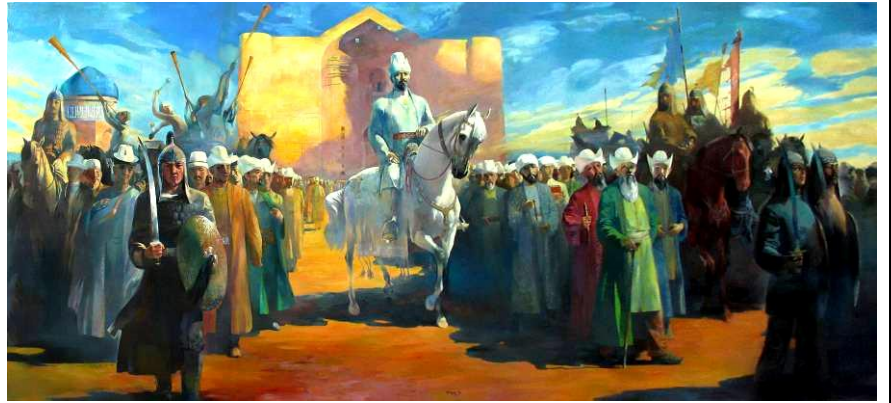
Қосымша

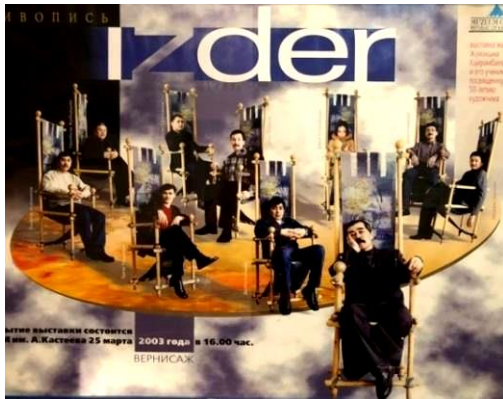
	<p>Сурет № 1, «Райымбек», 60x40 см, 1991 ж.</p>	<p>Сурет № 2, «Менің Абайым», 54x47 см, 1992 ж.</p>	<p>61x40 см, 1993 ж.</p>
	<p>Сурет № 4, «Жамбыл», 66x60 см, 1996 ж.</p>		 <p>Сурет № 6, «Кенесары», 50x70 см, 2002 ж.</p>
	<p>Сурет № 7, «Жалаيري», 80x120 см, 2002 ж.</p>		 <p>Сурет № 9, «Яссауи», 80x120 см, 2003 ж.</p>
	<p>Сурет № 10, «Мұқағали Мақатаев», 2012 ж.</p>	 <p>Сурет № 11, «Ат үстіндегі адам», 2001 ж.</p>	

Сурет № 12, «Абылай хан», 2003 ж.

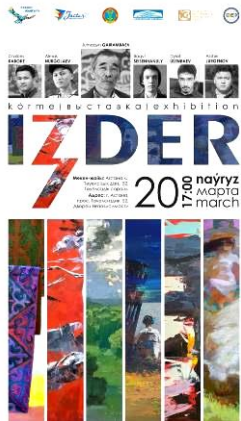
Сурет № 13, «Абылайды хан көтеру», 250x500 см, 2011 ж.

Сурет № 14, «Іздер-I» тобы, 2003 ж.,

Сурет № 15, «Іздер-II» тобы, 2013 ж.,

Сурет № 16, «Іздер-III» тобы, 2019 ж.,

Сурет № 17, «Ататек», 100x120 см, 2002 ж